

Het immaterieel erfgoed van de West-Kruiskade

Hoe om te gaan met immaterieel erfgoed in een superdiverse omgeving
- een verkennend onderzoek naar de situatie in Rotterdam -

Geschiedenis/lab Rotterdam - Marjan Beijering - augustus 2019

Voorwoord

In opdracht van Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland en in het kader van de onderzoekslijn 'Immaterieel Erfgoed & Superdiversiteit', onderdeel van onze *Kennisagenda 2017-2020*, is door *Geschiedenislab* uit Rotterdam onderzoek uitgevoerd op de West-Kruiskade in Rotterdam. Dit naar aanleiding van de nominatie van de West-Kruiskade in al zijn diversiteit voor de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. De nominatie vond plaats op voordracht van een aantal direct betrokkenen die zich later zouden organiseren in de werkgroep Kade 2020.

Het Kenniscentrum vond de nominatie interessant omdat het onderdeel is van een bredere uitdaging, namelijk de omgang en borging van immaterieel erfgoed in een superdiverse omgeving. Het Kenniscentrum organiseerde er afgelopen jaren diverse conferenties over, inclusief de internationale conferentie 'Urban Cultures, Superdiversity & Intangible Heritage', op 15 en 16 februari 2018 in Utrecht. Daarnaast vormde de uitdaging van de West-Kruiskade aanleiding tot een tweetal internationale, wetenschappelijke artikelen, onder meer in het *International Journal of Intangible Heritage*.

Met dit rapport wil Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland de meer beleidsmatige kanten verkennen die te maken hebben met borging van immaterieel erfgoed in een superdiverse stad als Rotterdam. Hoe kan worden bijgedragen aan omstandigheden waarin immaterieel erfgoed kan groeien en een duurzame toekomst kan worden gegeven. In dit geval door een continue uitwisseling van tradities en feesten en de rol die cultureel ondernemerschap daarbij zou kunnen spelen. Hoe kan hier in beleidsmatig opzicht mee worden omgegaan? Wat kan of wat zou de rol van de gemeente kunnen zijn? Wat hebben ondernemers nodig om een rol te kunnen blijven vervullen? Zijn er ook andere stakeholders, zoals bijvoorbeeld musea of archieven, die mogelijk een platformfunctie zouden kunnen vervullen in het geheel? Dit rapport is een eerste verkennend onderzoek naar de aanpak in Rotterdam. In een later stadium zullen ook andere steden onderzocht worden, onder andere Arnhem, met als doel om eind volgend jaar een beleidsaanbeveling te publiceren ten behoeve van beleidsmakers.

De onderzoeksresultaten zijn gebaseerd op interviews met relevante stakeholders die actief zijn op de West-Kruiskade, maar ook erfgoedinstellingen die activiteiten ontplooiën in dit gebied en gemeenteambtenaren die beleidsmatig betrokken zijn bij de ontwikkeling van de West-Kruiskade. Een overzicht van de interviews en gesprekken is achterin dit rapport te vinden. Het feitelijke onderzoek en de rapportage is verricht door Marjan Beijering van *Geschiedenislab*. Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland bedankt haar hartelijk voor de geleverde rapportage. Vanuit het Kenniscentrum waren Mark Schep en Albert van der Zeijden verantwoordelijk voor de begeleiding.

Leo Adriaanse
Directeur Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Inleiding	4
1. Het unieke karakter van de West-Kruiskade	5
2. Succes en risicofactoren	6
3. Erfgoedbeleid gemeente Rotterdam	8
4. Welke partijen spelen een rol?	11
Ondernemers en pandeigenaren	11
Bewoners	12
Museum Rotterdam	12
Stadsarchief Rotterdam	13
Verhalenhuis Belvédère	14
5. Hoe borg je het immaterieel erfgoed van de West-Kruiskade?	14
Interviews en gesprekken	17
Literatuur	17

Inleiding

In 2015 werd voor het eerst gesproken over de nominatie van het immaterieel erfgoed van de West-Kruiskade in al zijn diversiteit voor de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. Het erfgoed dat daarbij gepresenteerd werd, bestond uit uiteenlopende tradities als Ketikoti, het Chinees Nieuwjaar, het Hindoestaanse Divali, Afro-Surinaamse rituelen en de gevarieerde eetculturen in de West-Kruiskade; allemaal cultuuruitingen die beleefd worden in de publieke ruimte en waaraan iedereen in de West-Kruiskade kan deelnemen en aldus een samenbindende, misschien zelfs gemeenschapsvormende functie vervullen.

Interessant was dat de voordracht mede gedragen werd door een losjes gevormd groepje van etnische ondernemers, die zich ieder inzette voor een specifiek aspect van bovengenoemd erfgoed. Fred Fitz James draagt in zijn KulturuShop Afro-Surinaams erfgoed over. Jinai Looi bood Chinese en Aziatische kookcursussen aan die een divers publiek trokken. Guno Zwakke is ondernemer, lid van de BIZ (BedrijvenInvesteringsZone) van de pandeigenaren en organisator van Ketikoti Rotterdam. Winkelier Bharat Lachmansing was betrokken en Alice Fortes had een coördinerende rol vanuit de Stadsontwikkeling Rotterdam en de woningbouwcorporatie Woonstad, die met de zogenoemde Alliantie West-Kruiskade (waar ook de ondernemers en pandeigenaren in zaten) van een wijk die een probleemwijk was met veel criminaliteit en drugsoverlast weer een veilige wijk wilde maken. De kleurrijke diversiteit van de West-Kruiskade werd daarbij ingezet als krachtig middel om van de West-Kruiskade een voorbeeldwijk te maken. Daarbij ging het niet in de eerste plaats om immaterieel erfgoed, maar in zekere zin bleek het wel een belangrijke rol te spelen in het hele proces. Beleidsmatig is de West-Kruiskade daarmee een interessante casus, van wat je een ondernemersmodel van borging van immaterieel erfgoed kan noemen.

Het benoemen van immaterieel erfgoed in een superdiverse omgeving stelt uitdagingen. Het is daarom interessant om kennis te nemen van het voorbeeld van de West-Kruiskade en de kritische succesfactoren nader te beschouwen. Het onderzoek werd verricht op een cruciaal moment. Nu de activiteiten van de Alliantie succesvol lijken te zijn geweest, is het samenwerkingsverband opgeheven en bestaat bij sommigen de angst dat genoemd model mogelijk onder druk komt te staan. Hoe kan hier in beleidsmatig opzicht mee worden omgegaan? Wat is de rol van de gemeente nog en wat zou die kunnen zijn? Wat hebben ondernemers nodig om een rol te kunnen blijven vervullen? Zijn er ook andere stakeholders, zoals bijvoorbeeld musea of archieven, die mogelijk een platformfunctie zouden kunnen vervullen in het geheel?

Dit rapport is gebaseerd op interviews met de belangrijkste protagonisten, die steeds ook uitvoerig geciteerd zullen worden.

In navolging van het UNESCO Verdrag inzake Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed uit 2003 wordt immaterieel erfgoed door het Kenniscentrum omschreven als “cultuuruitingen die door erfgoedgemeenschappen worden beleefd als erfgoed en hen een gevoel van identiteit en continuïteit geven.” Beoefenaars (‘practioners’) en beheerders (‘custodians’) zijn begrippen die in het UNESCO Verdrag worden gebruikt om specifieke rollen binnen de erfgoedgemeenschappen te benoemen. In die definitie zou je bovengenoemde ondernemers mogelijk kunnen beschouwen als ‘beheerders’, die allerlei activiteiten ontplooiën om dit erfgoed zichtbaar te maken en te borgen.

1. Het unieke karakter van de West-Kruiskade

“De West-Kruiskade was altijd al een leuke straat”, zei een ondernemer. “Maar dat was niet zo zichtbaar voor buitenstaanders.” Voor veel Rotterdammers was de West-Kruiskade jarenlang een onveilig gebied waar veel drugs verhandeld werden. Door de inspanningen van de Alliantie West-Kruiskade (2009-2017) is de straat enorm opgeknapt en de straat wordt nu geroemd om haar diversiteit. Er zijn Thaise, Vietnamese en Marokkaanse restaurants. Het warenhuis Lachmansingh verkoopt Indiase kleding en sieraden en religieuze parafernalia. Slagerij Schell weet het aanbod steeds weer aan te passen aan nieuwe bevolkingsgroepen in Rotterdam. Er is in de stad geen slijter die zoveel soorten exotische drank verkoopt als de Gall&Gall op de West-Kruiskade. De slijter importeert en verkoopt ook de ambachtelijke rum van de plantage van zijn familie op Kaapverdië. Een naam die veel wordt genoemd is die van Jinai Looi, die workshops gaf over de Chinese keuken en daarmee een nieuw publiek wist te bereiken. Evenementen zoals Ketu Ketu en Chinees Nieuwjaar kunnen gezien worden als immaterieel erfgoed. Het festival Ketu Ketu is het meest succesvolle festival en wordt sinds een jaar of tien georganiseerd in het wijkpark, door ondernemer Guno Zwakke in samenwerking met het platform Gedeeld Verleden Gezamenlijk Toekomst, Ketu Ketu Connect en Stichting Kabra Neti. Het Chinees Nieuwjaar is in 2005 nieuw leven ingeblazen omdat er behoefte was aan een evenement dat een groot aantal bezoekers naar de West-Kruiskade zou trekken.

De focus van de Alliantie lag op de verbetering van de straat, niet op het immaterieel erfgoed. Maar gaandeweg kregen de partijen steeds meer oog voor dat aspect. In 2017 werd een convenant gesloten waarbij de verantwoordelijkheid voor de activiteiten ten aanzien van borging en doorontwikkeling van de West-Kruiskade bij de BIZ-zen werd gelegd. “Ik daag alle ondernemers van de West-Kruiskade uit om hun winkelstraat de komende jaren nog veiliger, aantrekkelijker en winstgeverder te maken. Voor overleg of advies staat mijn deur en die van mijn ambtenaren altijd open”, schreef de wethouder. Gemeente en BIZ-zen spraken in 2018 een budget af van 205.000 euro en in 2019 van 80.000 euro voor de kosten van een BIZ-ondersteuner, secretariële ondersteuning, imago en evenementen en het lichtplan. Beide partijen investeerden ongeveer de helft.¹ De samenwerking loopt af op 31 december 2019.

Inmiddels heeft het immaterieel erfgoed zich een vaste plek verworven op de West-Kruiskade, afgaand op het succes van de festivals en de vermelding in de *Lonely Planet*: authentieke winkels, betaalbare overheerlijke maaltijden en lekker wandelen.² Goed voor het ondernemersklimaat, maar misschien ook op zichzelf waard om te behouden. Er werd een werkgroep gestart door o.a. Alice Fortes (Alliantie West-Kruiskade) en Guno Zwakke (Ketu Ketu), die het plan opvatte om de superdiversiteit van de West-Kruiskade voor te dragen voor de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland.

Alice Fortes, die zich voor de Alliantie als een soort cultuurmakelaar tussen de verschillende partijen bewoog, vergelijkt de straat met Coronation Street: “Al die ondernemers, meestal eenpitters, hielpen elkaar. Ze letten even op elkaars winkel als dat nodig was. Steunden elkaar door bij elkaar te kopen, vooral de oudgedienden. Ondanks al die aparte culturen is er toch een soort onzichtbare lijn die ons verbindt: respect voor elkaar.” De feesten en evenementen dragen volgens Alice bij aan de saamhorigheid. “Veel blanke, Turkse, Chinese Rotterdammers wisten niet eens wat Ketu Ketu

---

¹ West-Kruiskade Echt Rotterdam, p. 104/Gemeente in 2019 115.000 en BIZ 90.000, in 2019 ieder 40.000 euro.

² Idem, 92-96.

betekende. Zo'n festival zorgt ervoor dat je elkaar beter leert kennen. Hetzelfde geldt voor het Chinees Nieuwjaar."

"Wij van de Alliantie waren niet eens zo bezig met de vraag of dit immaterieel erfgoed was en hoe uniek het was. Voor ons was het normaal. Maar Peter Dijkstra van de Hogeschool Rotterdam zei: 'Wat hier gebeurt is heel bijzonder, het is immaterieel erfgoed.' Daarna zijn we gaan nadenken over hoe we die West-Kruiskadecultuur, de verbinding, het eten, respect, de generaties en de evenementen, konden borgen. Een vermelding op de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland is belangrijk omdat je dan aan jezelf en aan anderen laat zien dat je het serieus neemt."

De werkgroep riep de hulp in van Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland en maakte plannen voor een educatief programma. Daarin was een belangrijke rol weggelegd voor Fred Fitz James, die geneeskrachtige en rituele Surinaamse kruiden verkoopt en er advies en informatie over geeft. Hij nodigt niet-Surinamers nadrukkelijk uit om deel te nemen aan de rituelen in zijn winkel. Fred Fitz James: "Rituelen geven houvast. Wie ben ik, wat ben ik en waar ga ik naar toe. Als je dat niet hebt dan ben je overal los van. Elk jaar doe ik voor mijn deur de Switi Watra om het oude jaar uit te luiden. Het is deels reiniging en deels jezelf letterlijk oppeppen voor het nieuwe jaar. Iedereen kan eraan mee doen." Dit soort erfgoed geeft kracht en dat wil hij graag door geven. "Die kracht is een soort waakvlam. Het is lastig dat aan anderen duidelijk te maken. Je zit zelf midden in dat proces, je kunt dat niet à la minute verwoorden. Laat staan dat je de vertaalslag naar beleid kunt maken. Ambtenaren en politici komen hier even langs, maar zijn ook zo weer weg. Van projecten blijft niet zoveel over als ze zijn afgelopen. Bovendien zijn ondernemers van de Kruiskade niet altijd gemakkelijk mee te krijgen."

De KulturuShop belichaamt in zeker zin de aantrekkelijkheid van de West-Kruiskade. Ondernemers vertegenwoordigen een bepaalde traditie, maar zijn tegelijkertijd open. Om bij het voorbeeld van Fitz James te blijven: het gaat hem niet alleen om geld verdienen, maar ook om het doorgeven van Afro-Surinaams, maatschappelijke en spirituele waarden. "Als je jouw Toko beschouwt als onderdeel van de samenleving, een plek waar mensen naar toe kunnen komen om iets te beleven, krijg je een ander soort mensen in je winkel en kun je slagen."

2. Succes en risicofactoren

Het immaterieel erfgoed van de West-Kruiskade wordt gedragen door de ondernemers. Vroeger werden die verbonden door de Alliantie, dat een bureau had waar vijf tot zes mensen werkten en een budget van tien miljoen euro. Dat was een luxe situatie waar veel ondernemers van geprofiteerd hebben. De kracht van de Alliantie was bovendien, dat er niet bureaucratisch werd gewerkt, meent Guno Zwakke. De lijnen waren kort en persoonlijk, waardoor er snel dingen konden worden afgesproken en in gang gezet. De Alliantie had geld en het mandaat om het algemene belang te dienen. Daardoor kon bijvoorbeeld aan potentiële huurders worden gevraagd vanuit welke visie zij kwamen ondernemen. En bovendien was het een ontmoetingsplek: "Het kantoor van de Alliantie was een plek waar je als ondernemer binnen kon stappen, je mening kon ventileren, elkaar ontmoeten", zegt Fred Fitz James.

Tegenwoordig worden de ondernemers vertegenwoordigd door de twee BIZ-zen: een van de ondernemers/gebruikers, de ander van de (pand)eigenaren. Zij zijn niet fysiek aanwezig in de straat maar zijn wel de partijen die overleg voeren met vertegenwoordigers van gemeentelijke diensten zoals Stadsontwikkeling, Stadsbeheer, Directie Veilig en de woningbouwcorporatie. De BIZ verzamelt de wensen en de inzet van derden die nodig is bovenop de inzet van de gemeente. Richard de Boer: “Initiatieven moeten wat ons betreft altijd van onderop komen. Ik wil graag ondersteunen, maar ga niet alles zelf doen.” Hij noemt als voorbeeld een feest als Divali. Dat kan niet van bovenaf worden ingestoken, maar als BIZ wil hij het graag ondersteunen als een etnisch ondernemer die een binding heeft met dit feest het wil organiseren. Deze benadering van onderop betekent dat ondernemers nu meer dan voorheen zelf actie moeten ondernemen.

De aanwezigheid van een gemeenschap is cruciaal voor de borging van immaterieel erfgoed.³ “Het Oude Westen is een wijk met veel sociale cohesie, maar de organisatiekracht schiet te kort”, zegt een wijknetwerker. Hoewel er mede door de Alliantie een zekere saamhorigheid is ontstaan, staat voor vrijwel alle ondernemers het eigenbelang voorop: de continuïteit van de eigen toko of winkel. Het voortbestaan van het immaterieel erfgoed op de West-Kruiskade is dus afhankelijk van eenlingen. Maar omdat het in het belang van die ondernemers is om klanten te trekken, fungeren ze ook als een magneet voor potentiële klanten, die ze aan zich willen binden met aansprekende producten en activiteiten. Sommigen organiseren kleine immaterieel erfgoedevenementen of haken aan bij grotere evenementen die er zijn. Ondernemers zijn in die zin ook culturele makelaars. Alice Fortes zal dat beamen: “Stel je voor dat je in een straat een kofficorner hebt met een half-Indische eigenaresse, die spekkoek volgens het recept van haar oma op de kaart wil zetten. Dat is immaterieel erfgoed waar je aandacht voor kunt vragen. Zeker in een gebied waar veel van dit soort voorbeelden te vinden zijn.” Ze pleit ervoor dat er een ruimte in de wijk is waar bewoners dingen uit kunnen proberen, zoals in Toko 51 het geval was. “We hebben bij de Alliantie geleerd dat we hen moeten betrekken. Er waren veel creatieve mensen die ook graag ook iets wilden doen op de Kruiskade. Toen Toko 51 nog bestond konden we tegen die mensen zeggen, kom maar mee, hier kun je voor weinig geld een eigen hoekje huren, ga het maar een maandje proberen.”

Guno Zwakke meent dat het aan de BIZ is om duidelijk te maken dat het gaat om de beleving van de hele straat, niet om een persoon of plek: “Dat lukt alleen als je het verhaal van de West-Kruiskade heel bewust vertelt, zo dat je er beleid op kunt maken.” Talentontwikkeling is volgens Zwakke een cruciale factor. Hij noemt als voorbeelden een aantal jonge ondernemers in de buurt: de muzikant Anthony Lobato, die veel doet met jongeren en uitbaatster Jeanette Chin van De Kade, dat begon als een vegetarisch restaurant. “Geef mensen de ruimte om hun erfgoed uit te dragen.” Hij meent dat het zou helpen als ondernemers die werken voor het algemene belang, daarvoor financieel gecompenseerd worden zodat het voor hen geen vrijwilligerswerk is. Dat zegt ook Fitz James: “Als ik actief moet worden voor de straat, moet ik mijn winkel uit. En dat betekent dat ik iemand in moet huren om hier te gaan staan.”

Adriaan Schaap antwoordt op de vraag wat de straat nodig heeft: “Mensen die passie hebben voor hun straat, je moet blijven trekken en aandacht blijven geven.” Schaap was een van de initiatiefnemers van het vernieuwde Chinees Nieuwjaar: “De vraag was of we een evenement konden organiseren waarmee een keer per jaar mensen naar de straat zouden kunnen trekken. Het

---

³ Albert van der Zeijden, ‘Superdiversity and the Challenge for ICH Safeguarding’, in: *IHC courier of Asia and the Pacific*, volume 38, 2019

vieren van het Chinees Nieuwjaar leek het meest kansrijk. Ik wilde ervoor zorgen dat het voor meer mensen toegankelijk zou worden. Het uitgangspunt was dus iets doen voor de straat, niet het in standhouden van de Chinese cultuur". Zelf is Schaap inmiddels met pensioen en werkt hij niet meer in zijn ijzerwarenhandel, maar nog wel voor de straat. "Ik zit hier al vijftig jaar en vindt al die culturen prachtig. Maar ik steek jaarlijks bijna 700 uur in deze straat, welke ondernemer heeft daar tijd voor? Vrijwilligers willen wel helpen, maar niet de verantwoording nemen. Begrijpelijk ook, met een begroting van 67.000 euro." Als voorzitter van de BIZ van de pandeigenaren overlegt hij vaak met gemeente. Voor de straat is het belangrijk dat de gemeente niet al te strikt met regels omgaat. "De worstenverkoper of de verkopers van schaaftijs moeten wat langer dan een half uur op dezelfde plek kunnen staan. En winkeliers moeten de ruimte krijgen hun waren op straat uit te stallen. Via 'Anders Geregeld' maken we daar afspraken over."

De festivals zijn belangrijke publiekstrekkingen voor de West-Kruiskade. Inmiddels is Arjan Chan van supermarktketen Wah Nam Hong voorzitter van de Stichting Chinees Nieuwjaar. Hij vertelt dat het festival eenvoudig begon en was bedoeld om ondernemers in de straat een gelukkig nieuwjaar te wensen: "Daarvoor heb je de leeuw, een krop sla, een rode envelop en vuurwerk nodig, meer niet. Dat is uitgebreid naar een evenement in het wijkpark, georganiseerd door een professionele partij. Daarmee is het kostbaar geworden, dat kunnen de ondernemers alleen niet meer opbrengen." Er is de stichting Rotterdam Chinese New Year (www.rcny.nl) opgericht die fondsen werft. De gemeente draagt financieel bij. En Museum Rotterdam leverde in 2019 een bijdrage door ruimte ter beschikking te stellen voor het VIP-diner. Chan zou graag zien dat het festival steeds groter en professioneler wordt, zodat de viering met zoveel mogelijk mensen kan worden gedeeld. Hij vindt het wel belangrijk dat het festival behouden blijft voor de West-Kruiskade. "Het Rotterdamse zomercarnaval heeft vorm gekregen op de West-Kruiskade. Dat het nu het succesvol is en uit de straat is verdwenen, doet zeer bij sommige partijen."

Ook Keti Koti, het andere grote festival dat op de West-Kruiskade wordt gevierd, trekt jaarlijks op 1 juli duizenden bezoekers (www.ketikotiroterdam.nl). Het festival begon ooit op het Schouwburgplein maar week een jaar of tien geleden uit naar het wijkpark. "Ondernemers vonden dat het bij de straat hoorde, die vanwege de vele Surinaamse zaken de meest tropische straat van Rotterdam genoemd werd," zegt Guno Zwakke, die het festival organiseert vanuit een idealistische visie: "De slavernijgeschiedenis is een gezamenlijke geschiedenis en het is goed om die met elkaar te delen. Het festival op 1 juli is maar een van de onderdelen van Keti Koti, maar superbelangrijk. Het biedt ondernemers een markt, maar het gaat ze ook om de ontmoeting. Ik geloof echt dat ondernemen een maatschappelijke kant heeft die onder andere zo benut wordt." Zoals gezegd ondersteunt de BIZ het festival. "Veel Surinaamse zaken zijn verdwenen maar alle ondernemers zien dat het festival belangrijk is voor de straat." Ook de gemeente Rotterdam ondersteunt Keti Koti.

3. Erfgoedbeleid gemeente Rotterdam

Kansen worden in belangrijke mate gevormd door beleidskaders en plannen van de landelijke en gemeentelijke overheden en van culturele instellingen. Daarin wordt het belang van divers immaterieel erfgoed stevast genoemd. Het College van B&W publiceerde in 2016 de notitie *Schatten van Rotterdam: visie op de collectie Rotterdam*. Uitgangspunt daarvoor was het in 2010

verschenen DNA van de stad, met als trefwoorden internationaal, ondernemend, rauw. Een citaat uit de notitie *Schatten van Rotterdam*:

*“We koesteren onze tradities en proberen onze verhalen zoveel mogelijk te bewaren. Culturele feesten als Sinterklaas, Holi Phagwa, het Suikerfeest en het Chinees Nieuwjaar zijn inmiddels nauw verweven met onze stad. Wij zijn geen eigenaar van die tradities maar voelen ons er wel medeverantwoordelijk voor dat ze in stand kunnen blijven, onder andere via financiële ondersteuning en door er ruimte voor te maken in de stad. Verhalen over onze geschiedenis leggen we zoveel mogelijk vast opdat ook komende generaties kunnen kennismaken van wat onze stad heeft gevormd of gewoon van het dagelijks leven van de oude en de nieuwe Rotterdammers, hun ambachten, hun muziek, hun eetcultuur enz. Immers, we leren van het verleden om onze toekomst mede vorm te geven en we hebben die kennis nodig om elkaar te kunnen begrijpen, respecteren en met elkaar te kunnen leven.”*⁴

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur adviseerde in een reactie daarop (*De kracht van verbeelding*) om nog meer substantiële aandacht te besteden aan (o.a.) immaterieel erfgoed. “De aandacht voor het ‘hedendaags’ immaterieel erfgoed is levendiger dan ooit en is een kansrijk middel om de betrokkenheid van gemeenschappen in de stad te vergroten.” Immaterieel Erfgoed zou deel uit moeten maken van de Collectie Rotterdam omdat het bijdraagt aan *Het Verhaal van de Stad*. Materieel en immaterieel erfgoed zijn onlosmakelijk verbonden.⁵

Op landelijk niveau verscheen de *Erfgoedbalans* (2017) waarin de minister ervoor pleit om sociale gewoonten, voorstellingen, rituelen, tradities, uitdrukkingen, bijzondere kennis en vaardigheden van/in gemeenschappen en groepen te erkennen als een vorm van cultureel erfgoed.⁶ In een advies aan de minister ziet de Raad voor Cultuur ook een belangrijke rol voor gemeenten: “Binnen stedelijke cultuurregio’s liggen kansen voor het gebruiken van regionale verhalen en tradities als inspiratiebron voor innovaties op het gebied van kunst en ontwerp. (...) De raad juicht het toe als de gemeenten en provincies ook financiële verantwoordelijkheid nemen voor het onderhoud en het levend houden van immaterieel erfgoed.”⁷

In maart 2018 publiceerde het directeurenoverleg van de Rotterdamse kunstinstellingen de notitie *Cultuur draagt de stad in transitie - aanbod aan de inwoners van Rotterdam*. Cultuur is beslissend voor de verdere ontwikkeling van de stad. Culturele weerbaarheid en een gedeeld besef van saamhorigheid zijn onmisbaar voor het aanpakken van de uitdagingen die op ons afkomen. Superdiversiteit wordt hier gedefinieerd als “diversiteit binnen diversiteit in migrantengroepen”, afhankelijk van opleidingsniveau, levensstijl, leeftijd en taalvaardigheid. De scheidslijnen tussen culturen worden dunner. Jongeren hebben uiteenlopende leefstijlen en ontwikkelen meervoudige identiteiten. In de notitie wordt gepleit voor het creëren van ontmoetingsplekken: creatieve hubs, semiopenbare studie-en vergaderplekken, gedeelde werkplekken, debatcentra, beurzen en manifestaties. De sleutel is telkens het creëren van nabijheid en onverwachte ontmoetingen.⁸

---

⁴ College B&W, *Schatten van Rotterdam: visie op de collectie Rotterdam*, 2016

⁵ RRKC, *De kracht van verbeelding*, 2017

⁶ Ministerie van OCW, *Erfgoedbalans*, 2017

⁷ Raad voor Cultuur, *Cultuur dichtbij, dichtbij cultuur*, 2019

<https://www.cultuur.nl/upload/documents/tinyMCE/Cultuur-dichtbij-dicht-bij-cultuur.pdf>

⁸ Directeuren Rotterdamse kunstinstellingen, *‘Cultuur draagt de stad in transitie - aanbod aan de inwoners van Rotterdam,’* 2018

De gemeente is medeverantwoordelijk voor tradities, immaterieel erfgoed biedt kansen om de betrokkenheid van de gemeenschappen bij de stad te vergroten en het creëren van ontmoetingsplekken is belangrijk. Het zijn uitgangspunten die aansluiten bij de behoefte van de ondernemers op de West-Kruiskade. Bureau Binnenstad is belast met de taak de binnenstad versneld te ontwikkelen. Ambtenaren vormen vanuit verschillende gemeentelijke diensten een team dat integraal werkt aan de domeinen wonen, werkgelegenheid, openbare ruimte, levendigheid en gastvrijheid. Ruud Breteler is als cultuurambtenaar verantwoordelijk voor het laatstgenoemde domein. Hij vertelt dat vanuit Bureau Binnenstad het Wijkpark Oude Westen is aangepakt. Zelf heeft hij veel samengewerkt met de Alliantie West-Kruiskade en nu werkt hij samen met de beide BIZ-zen: “De pandeigenaren zijn bijvoorbeeld bezig met een plan de gevels beter aan te lichten. Wij ondersteunen hen daarbij.”

Het immaterieel erfgoed van de West-Kruiskade had niet zijn specifieke aandacht. “Ik ben daar pas over gaan nadenken toen ik de erfgoedlijst van Museum Rotterdam zag. Op een klein stukje kom je van alles tegen wat je je voor kunt stellen bij een stad met zoveel verschillende mensen die verschillende culturele achtergronden hebben. De straat is misschien een van de meest zichtbare, maar de Afrikaanderwijk, Beijerlandse laan, Hillesluis en delen van het Oude Noorden zijn qua diversiteit vergelijkbaar.” Breteler vraagt zich af of er wel beleid nodig is. “Je moet het immaterieel erfgoed koesteren, maar je ook realiseren dat het sterk afhankelijk is van andere ingrepen die plaatsvinden, zoals het samenvoegen van woningen of sloop. Als je zegt dat de huizenvoorraad niet mag veranderen of dat de bevolkingssamenstelling hetzelfde moet blijven, creëer je een museale omgeving en is het niet langer levend erfgoed.”

Breteler vindt het in de eerste plaats de taak van de beide BIZ-zen om ervoor te zorgen dat de diversiteit van immaterieel erfgoed van de West-Kruiskade in stand blijft: “Zij kunnen vormgeven aan de West-Kruiskade als BedrijvenInvesteringsZone door ondernemers wel of niet toe te laten, of door iemand aan te stellen die dingen voor hen regelt. Ik vind het te vroeg om te zeggen dat ze daar niet toe in staat zijn. Dat is een angstige houding die dynamiek in de weg staat.” Hoe bescherm je het immaterieel erfgoed in dit soort gebieden? Het begint bij de behoefte in een wijk om dingen samen te doen. “Ondernemers maken daar deel van uit, maar wel in die volgorde. Er moet buitenruimte zijn en er moeten plekken voor ontmoetingen en gezamenlijke vieringen zijn. Het moet veilig zijn en de wijk economie moet op orde zijn.”

Breteler vertelt dat er relatief weinig leegstand in de Rotterdamse binnenstad is. Hij vindt ook dat de komst van grote ketens niet wenselijk is, maar het is voor de gemeente lastig om daarop te sturen. Over Toko 51 zegt hij “dat het een particulier initiatief was van een aantal kunstenaars die daar cursussen verzorgden. Het had een mooie functie maar er was afgesproken dat het tijdelijk zou zijn. Het is niet zo dat de gemeente nu de verplichting heeft een nieuwe ontmoetingsplek te creëren. Als er reden is of behoefte aan een andere ontmoetingsplek dan komen vraag en aanbod wel bij elkaar.” De gemeente steunt initiatieven die zinnig en nuttig zijn, maar meer dan voorheen rekent zij op zelfredzaamheid van de burgers. “Vergelijk het met het stichten van een nieuwe school”, zegt Breteler. “Er is een bestuur, er zijn mensen die zich inzetten en vervolgens kan de gemeente helpen bij het vinden van een geschikt pand. Maar onderzoeken of er behoefte is aan een ontmoetingsplek en zoeken naar bewoners die zich daarvoor in willen spannen, dat is de omgekeerde wereld.”

4. Welke partijen spelen een rol?

Ondernemers en pandeigenaren

“Vertragend kijken” noemt Guno Zwakke het omgangsmodel dat hij op de West-Kruiskade ziet.

“Daarmee bedoel ik dat je ook oog moet hebben voor de mens achter de ondernemer, of de mens achter de klant. Dat zijn we niet gewend. Want we zijn geneigd om te denken, de klant komt alleen om te kopen, of om iets te drinken. Maar klanten kunnen andere redenen hebben om de straat te bezoeken. Met vertragend kijken stel je je oordeel even uit. Als je een klant drie, vier keer in de zaak ziet komen, wil die misschien wel een praatje maken of jou beter leren kennen. Op het moment dat je daar de vinger op krijgt dan ontstaat er een relatie waarin je met elkaar kunt blijven dealen.”

Voor Guno Zwakke is de ondernemerscultuur een onderdeel van het immaterieel erfgoed van de West-Kruiskade. Het is die cultuur die het winkelen tot een belevenis maakt. Er is een dorpsgevoel, zegt hij: “Je gaat met een voor ieder herkenbare manier met elkaar om. Je houdt elkaar op de hoogte van wat er gaande is, maar ieder voor zich wordt er ook goed ondernomen.” Persoonlijk contact is misschien wel de sleutel, daardoor ontstaat er een sfeer waarin het prettig vertoeven is.

“Ondernemen heeft niet meer alleen te maken met het verfraaien van gebouwen maar ook met oog voor talent. Het zijn de mensen die de straat maken. Ondernemers weten hier dat ze buiten de muren van hun eigen zaak moeten kijken. Bezoekers gaan al lang niet meer naar de stad om iets specifiek te kopen. Ze gaan winkelen en komen thuis met spullen waarvan ze vooraf niet bedacht hadden dat ze die nodig hadden. Daar spelen we op de West-Kruiskade op in.”

Winkelen is een belevenis geworden, zegt ook Fred Fitz James van de KulturuShop. “Je moet bedenken wat maakt dat mensen naar je toe komen. Wat is de meerwaarde die we mensen geven. Bijna alles is ook online verkrijgbaar, toch komen ze hier. Wat dat is, daar wordt te weinig bij stil gestaan.”

Ondernemers spelen in het hele proces een grote rol. Mogelijk is er zelfs sprake van een ondernemersmodel waarbij ondernemers de erfgoeddragers zijn. Voor Alice Fortes zijn de succesfactoren van dat model duidelijk:

- Er moeten sterke ondernemers zijn,
- die een bepaald erfgoed vertegenwoordigen
- en dat uitdragen; hun eigen erfgoed maar ook dat van de mensen om hen heen.
- Zorg dat je als je een aantal ondernemers bij elkaar hebt, dat je een plek faciliteert
- en laat daar mensen dingetjes uitproberen, zoals dat in Toko 51 gebeurde
- en zorg dat er een paar uur per week ondersteuning is, omdat ondernemers nu eenmaal weinig tijd hebben.

Voorwaarden voor de participatie van ondernemers zijn, dat ze oog hebben voor het algemeen belang, zich de tijdsinvestering kunnen permitteren en georganiseerd zijn. Een aantal ondernemers zegt dat zij graag een vergoeding zouden willen voor de uren die zij in de straat steken, uit principe: “Soms zit ik vergaderingen voor en ben ik de enige die niet betaald wordt,” zegt de een. Anderen vinden dat de gemeente meer zou moeten durven investeren in duurzaamheid om mensen te binden aan die straat. En dan op de manier zoals in de gemeentelijke subsidieregeling Citylab gebeurt, door ruimte te geven om te innoveren.

De BIZ-gebruikers en eigenaren innen een jaarbijdrage bij de pandeigenaren en ondernemers en voorzien zoveel mogelijk in ondersteuning. Alle pandeigenaren en ongeveer 75 procent van de ondernemers doet mee. Binnenkort wordt er gestemd over of de BIZ na 2019 moet worden voortgezet. “De BIZ is belangrijk vanwege de verbinding tussen ondernemers”, zegt Richard de Boer. “Evenementen trekken bezoekers voor de straat, maar je laat ook zien wie je bent.” Het lijkt hem wel wat om een paar panden vrij te maken voor activiteiten die commercieel minder rendabel zijn. “Je moet laten zien dat dit een straat is van 1001-smaken. Een soort toeristisch punt waar je je desnoods in koto kunt laten fotograferen met Fred als een soort reisagent. Ik vond de hoedenwinkel Global Hats geweldig maar snap ook dat zij de huur niet kunnen op brengen. Toch zijn dat soort zaken belangrijk omdat het daardoor leuk is om in deze straat te winkelen. Je moet daarin investeren om dezelfde reden als je in een speeltuin investeert.”

Bewoners

“De BIZ en de bewoners informeren elkaar”, zegt Natalie Dupon van Aktiegroep Het Oude Westen. “En als er bezwaar is tegen bepaalde horeca trekken bewoners aan de bel. Bewoners zijn ook trots op erfgoed van de Kruiskade en zouden het geweldig vinden als de straat immaterieel erfgoed wordt. Het is heel Rotterdams, sommige dingen zie je ook wel elders in de stad, maar een slager als Schell vind je nergens anders. Mensen winkelen ook wel op de Kruiskade, kopen er stoffen of halen boodschappen bij de Chinese supermarkt. De meningen zijn natuurlijk ook verdeeld. Sommigen vinden Holy Smoke geweldig, anderen maken bezwaar. Weer anderen vinden het jammer dat een restaurant als Ilya geen alcohol schenkt. Ik hoor mensen die Havenaar, als laatste Hollandse bakker, zullen missen en die het erg vinden dat het niet gelukt is die te verplaatsen naar Toko 51. Wat ik jammer zou vinden, is als er steeds meer (ham)burgertenten zouden komen, waardoor de culturele eigenheid verdwijnt. Maar dat is nog niet het geval. De BIZ betreft bewoners niet bij de hoe winkels worden bezet. Het zou leuk zijn als bewoners gevraagd zou worden welke nieuwe winkels zij nodig hebben. Misschien komen ondernemers naar aanleiding daarvan wel op toffe ideeën.”

In Toko 51 was er ooit de mogelijkheid voor bewoners hun eigen pop-up onderneming op te zetten. Natalie Dupon denkt dat daar nog steeds behoefte aan is. “Zo’n plek is er nu niet meer. Heel af en toe doet iemand iets in zorgcentrum De Leeuwenhoek. Echt een onderneming ervan maken vinden ze eng, veel mensen zijn afhankelijk van een uitkering. Dat er stageplekken op de West-Kruiskade geregeld worden voor jongeren uit de buurt is geweldig. Een buurt functioneert alleen maar goed als iedereen er een plek heeft.”

Museum Rotterdam

Naast de bewoners/ondernemers spelen nog andere belanghebbenden een rol in het veiligstellen van het erfgoed in de West-Kruiskade, instellingen zoals Museum Rotterdam en het Stadsarchief. Museum Rotterdam richtte op 14 oktober 2017 de *Raad Echt Rotterdams Erfgoed* op, die gaandeweg een collectie Rotterdams Erfgoed vormt. Het gaat daarbij om erfgoed dat behalve Rotterdams ook actueel is, waarbij mensen actief bezig zijn voor anderen en/of de stad, dat zij open staan voor verbinding, iets toevoegen aan de stad en tenslotte dat zij in verband staan met een historische ontwikkeling of object. Gemeenschapszin is dus een belangrijk onderdeel. Nicole van Dijk van Museum Rotterdam: “Cultuur is in feite aangeleerd gedrag. Het gaat om hoe wij ons hebben leren aanpassen. Daar komen regels en tradities uit voort. Wat wij belangrijk genoeg vinden zou je erfgoed kunnen noemen. Dus eigenlijk is erfgoed toekomstgericht; het is wat we door willen geven. Het wordt door ons samen bepaald.” Dankzij de projecten die het museum uitvoerde, zoals *De*

Stadsapotheek en *Echte Rotterdammers*, horen er legio Kruiskade-voorbeelden tot de collectie *Echt Rotterdams Erfgoed*. Veel daarvan zijn ondernemers.⁹ De *Stadsapotheek* in Toko 51 ging over hoe mensen zorgen voor elkaar en ondernemers voor de straat. Op het Kruisplein werd onderzocht wie *Echte Rotterdammers* zijn en in zorgcentrum De Leeuwenhoek werd samengewerkt met de *Krachtvrouwen*.

Nicole van Dijk heeft de wijk goed leren kennen. “De West-Kruiskade is een uniek gebied”, zegt zij, “omdat ze nauwelijks geleden heeft onder het bombardement. Na de oorlog namen ze de functie van winkelstraat over van het centrum. Ondernemers hebben daar echt van kunnen profiteren. De straat ligt bovendien vlakbij het Centraal Station. Ik denk dat er zo een aantal gunstige voorwaarden bij elkaar komen.” Haar valt op dat de gemeenschap versnipperd is. “Men accepteert elkaar maar leeft niet echt samen. Daardoor is het soms lastig samenwerken.” De winkeliers nemen een deel van die rol op zich door te investeren in een evenement als Chinees Nieuwjaar, zo speelt een ondernemer als Schaap daar een belangrijke rol in. Nicole van Dijk vindt het interessant dat wordt herkend dat nieuwe tradities en cultuuruitingen zoals Chinees Nieuwjaar en Keti Koti een verbindende factor kunnen zijn. “Dat komt denk ik ook doordat er niet meer één groep in de meerderheid is, maar dat het allemaal minderheden zijn.” Haar valt op dat de ondernemers die er het langst zitten, het meest actief zijn. Sommige ondernemers zie je nooit en anderen willen vooral snel iets regelen. Dat maakt het lastig om op collectief niveau iets te doen. Je hebt een smeermiddel nodig dat door alle ondernemers geaccepteerd wordt.

Museum Rotterdam zou graag erfgoed willen borgen op locatie en denkt na over hoe dit kan worden gedaan. “De culturen van de West-Kruiskade zouden meer zichtbaar mogen zijn in de straat zelf. Met daarbij een duiding van waar het vandaan komt en waarom het belangrijk is. Een onderscheid tussen materieel en immaterieel erfgoed daarbij vind ik kunstmatig”, aldus Nicole van Dijk. Het concept van de verhalencafés is een serieuze optie. “Bij een collectie van de straat kun je mensen hun verhaal laten vertellen. Allerlei mensen uit de buurt zouden daar een rol in moeten hebben. We kunnen kijken hoe ondernemers een actievere rol kunnen krijgen bij het archiveren van hun eigen erfgoed. En er partijen bij betrekken die iets kunnen betekenen voor de straat, of voor individuele talenten. We zien wel dat mensen heel graag erkenning willen, zichtbaar willen zijn als onderdeel van de *Collectie Rotterdams Erfgoed*.”

Stadsarchief Rotterdam

Stadsarchief Rotterdam wil graag foto's, documenten, beeld en geluid van immaterieel erfgoed in de zin van evenementen, tradities en rituelen in haar collectie opnemen. In de missie/visie van het Stadsarchief is er ruimte voor het verzamelen daarvan, maar tijd en geld ontbreekt. Voor Marie Claire Dangerfield is een voorwaarde dat het materiaal wordt aangeleverd door mensen uit de gemeenschap zelf, zodat de beschrijvingen erbij kloppen: “Als mensen materiaal bij ons inleveren zonder beschrijving of uitleg, of degene die het materiaal opneemt maakt fouten in de beschrijving, is het onmogelijk om er nog iets mee te doen. Als ik alle mogelijkheden van de wereld zou hebben,

---

⁹ Museum Rotterdam, *Echt Rotterdams Erfgoed, deel 1*, 2018

dan graag een potje geld zodat ik mensen in kan huren die verhalen voor ons verzamelen. Richtlijnen opstellen en clubs aan de gang helpen.”

In de huidige situatie zou het Stadsarchief gebaat zijn bij een netwerk van contactpersonen uit de diverse gemeenschappen, vrijwilligers die schakelpersonen kennen. “Om zo’n netwerk op te bouwen zul je heel veel koffie moeten drinken, vertrouwen opbouwen, informatie geven over auteursrechten op het materiaal. Het is wel de vraag welk erfgoed er precies verzameld moet worden. Keti Koti is erfgoed, Chinees Nieuwjaar is dat ook. Beide horen bij een gemeenschap, ze zijn vastgelegd en worden doorgegeven. Vaker gaat het over cultuur en is er geen gemeenschap. Dat geldt voor de veranderde openingstijden van winkels en horeca tijdens de ramadan bijvoorbeeld. Of een stoet toeterende auto’s bij een bruiloft. Het brengt de mensen samen en geeft sfeer op straat. Je zou de ondernemers kunnen benaderen, die zijn supervriendelijk, maar veel ondernemers verdwijnen ook weer snel. Het is een straat waar allerlei mensen wonen, maar behalve tijdens Keti Koti en Chinees Nieuwjaar blijven ze op zichzelf. Mensen komen niet vaak samen.”

Verhalenhuis Belvédère

Verhalenhuis Belvédère heeft als missie “mensen en gemeenschappen in de hedendaagse stad zichtbaar maken middels kunst, cultuur en (persoonlijke) verhalen.”¹⁰ Belvédère heeft de educatieve dependance *Space 010* op de West-Kruiskade, waar beeldend kunstenaar Fenmei Hu leerlingen meeneemt naar deze multiculturele straat. De excursie kan voorafgaand worden ingeleid door een of meerdere lessen van Fenmei Hu over Chinese taal, eetcultuur, geschiedenis of andere onderwerpen op aanvraag. Het doel van de excursies is dat leerlingen zich meer verbonden voelen met de straat en haar ‘gesloten’ Chinese gemeenschap.

Els Desmet van Verhalenhuis Belvédère meent dat het begint met het waarderen en erkennen dat iedere stad wordt gecreëerd door vele verschillende mensen uit alle windstreken van de wereld. Het immaterieel erfgoed dat zij meenemen is essentieel. “Op de West-Kruiskade wordt dat heel zichtbaar en tastbaar. Het zou mooi zijn om de verschillende lagen van de straat in kaart te brengen, de veranderingen en dynamiek van de straat. Als voorbeeld van het grotere vraagstuk dat immaterieel erfgoed van migranten vanzelfsprekend van invloed zijn. Het lijkt logisch dat organisaties die zich bezighouden met erfgoed deze casus meenemen.” Recentelijk verscheen bij de Reinwardt Academie het rapport *Meer straatwaarden, een pleidooi voor erfgoedmaken als engagement*. Belvédère was daarin zelf een van de casestudies, met als doel om de processen van erfgoedmaken in de leefomgeving beter te kunnen duiden.¹¹

5. Hoe borg je het immaterieel erfgoed van de West-Kruiskade?

De Alliantie West-Kruiskade vervulde een belangrijke rol voor het immaterieel erfgoed van de West-Kruiskade door in te zetten op etnisch ondernemerschap en op festivals en evenementen die het multiculturele karakter van de straat benadrukken. De Alliantie bood een overlegstructuur, korte lijnen en persoonlijk contact. Maar ook het mandaat om beslissingen te nemen en geld en menskracht in te zetten waar nodig. De taken van de Alliantie zijn overgedragen aan de beide BIZ-

¹⁰ Missie zoals verwoord op: belvedererotterdam.nl/over-belvedere-rotterdam/

¹¹ Zie: <https://www.reinwardt.ahk.nl/actueel/nieuws/2019/5/eindpublicatie-staatwaarden-onderzoek-gepresenteerd/>

zen, die de wensen van de ondernemers en pandeigenaren inventariseren en namens hen overleg plegen met de gemeente.

Ondernemers waren belangrijk in de Alliantie en zijn belangrijk voor de West-Kruiskade. Zij spelen een sleutelrol in het organiseren en doorgeven van immaterieel erfgoed en kunnen gezien worden als beheerders ervan. Ondernemen heeft een “maatschappelijke kant”, zoals Guno Zwakke het formuleert, niet alleen uit idealistische overwegingen, maar ook omdat immaterieel erfgoed past in de sfeer van de straat en een publiekstrekker kan zijn, waar ook de ondernemer baat bij heeft.

De BIZ-besturen vinden het interessant om met behulp van het immaterieel erfgoed het algemene verhaal van de West-Kruiskade beter te vertellen. Wel hanteren zij als regel dat het initiatief en de organisatie van de ondernemers zelf moet komen en dat de BIZ ondersteunt. In de praktijk blijkt dat de organisatiekracht van de ondernemers onder druk staat en afhangt van enkele individuen. Er zijn maar weinig ondernemers die de mogelijkheid en tijd hebben om zich daadwerkelijk in te zetten voor activiteiten buiten hun eigen toko. Een aantal ondernemers zegt dat zij graag gecompenseerd zouden willen voor de uren die zij in de straat steken of denken dat er meer geïnvesteerd zou moeten worden in erfgoed om mensen duurzaam te binden aan de straat. De leden van de BIZ-zen zullen eind 2019 stemmen over het voortbestaan van de BIZ-zen.

Bewoners kunnen worden gezien als beoefenaren van het immaterieel erfgoed van de West-Kruiskade. De Aktiegroep het Oude Westen geeft aan dat de sociale cohesie in de wijk sterk is. Ondernemers en bewoners informeren elkaar maar er is geen sprake van samenwerking. Het is de moeite waard om te onderzoeken of bewoners een grotere rol kunnen spelen bij het borgen van de diversiteit in de wijk. Men was positief over het initiatief van Toko 51, waarbij bewoners de ruimte kregen om tijdelijk iets voor zichzelf te beginnen. Toko 51 fungeerde ook als een ontmoetingsruimte en plek voor allerlei bijeenkomsten. Tegelijkertijd wordt door sommigen betreurd dat bakkerij Havenaar geen gebruik kon maken van deze ruimte waardoor de broodjeswinkel nu is verdwenen van de West-Kruiskade.

Als het gaat om het borgen van immaterieel erfgoed kunnen erfgoedinstellingen zoals Museum Rotterdam en Stadsarchief Rotterdam een rol spelen. Van hen wordt tegenwoordig verwacht dat ze een maatschappelijke rol op zich nemen. Ze zouden bijvoorbeeld kunnen fungeren als aanjager of ondersteuner, zoals in een recente conferentie werd gesteld.¹² Beide instellingen geven aan dat het door de versnipperde samenstelling van de bevolking soms lastig is om samenwerkingen op te zetten. Er is geen duidelijke gemeenschap; een ontmoetingsruimte zou helpen. Museum Rotterdam zou willen dat de verschillende culturen van de West-Kruiskade permanent beter zichtbaar zijn in de straat. Het Stadsarchief Rotterdam zou gebaat zijn bij netwerken van contactpersonen die hen kunnen helpen bij het verzamelen van uitingen van immaterieel erfgoed.

Evenementen zijn belangrijk omdat ze zowel een eigen traditie laten zien als publiekstrekkers zijn die goed zijn voor de straat. Beide hierboven genoemde evenementen, Keti Koti en Chinees Nieuwjaar, zijn succesvol en kunnen prima voortbestaan met steun van de gemeente en van diverse fondsen. Het is wel zaak ervoor te zorgen dat ze op de West-Kruiskade blijven.

---

¹² Albert van der Zeijden en Sophie Elpers, ‘Immaterieel erfgoed en het museum in een tijd van superdiversiteit’, in: *Volkskunde* 117 (2018) 67-75:
https://www.immaterieelerfgoed.nl/image/2018/5/3/zeijden_elpers_superdiversiteit_en_musea.pdf

Uit de gesprekken over de West-Kruiskade bleek ook dat de rol van de gemeente cruciaal is. De rol van de gemeente en van erfgoedinstellingen is een faciliterende, zoals ook benadrukt wordt in het recente advies van de Raad voor Cultuur, dat hiervoor werd aangehaald. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur ziet immaterieel erfgoed als “een kansrijk middel om de betrokkenheid van gemeenschappen in de stad te vergroten.” De gemeente Rotterdam heeft oog voor immaterieel erfgoed, voelt zich medeverantwoordelijk voor tradities en vindt dat immaterieel erfgoed kansen biedt om de betrokkenheid van de gemeenschappen bij de stad te vergroten. Het creëren van ontmoetingsplekken wordt gezien als een belangrijk middel. Het begint echter in de wijk zelf, vindt één van de geïnterviewde gemeenteambtenaren, en ondernemers maken daar deel van uit. De gemeente kan en wil alleen maar groepen ondersteunen, en waakt ervoor de dynamiek waarin het erfgoed van de West-Kruiskade ontstaat, te beïnvloeden. De vraag om iets te doen met immaterieel erfgoed moet vanuit de gemeenschappen zelf komen. Als het gaat om ondernemersactiviteiten is de BIZ aan zet, in samenwerking met de recent aangestelde winkelstraatmanager van de West-Kruiskade / 1e Middellandstraat. Voor bewoners is dat de Aktiegroep Het Oude Westen en voor evenementen zijn het de organiserende partijen.

Er is sterke behoefte om een netwerk op te richten en zo organisatiekracht te genereren, een gemeenschap van erfgoeddragers die gezamenlijk optrekken om het superdiverse erfgoed van de West-Kruiskade in stand te houden. Hier liggen kansen en mogelijkheden voor ondernemers en erfgoedinstellingen die hun maatschappelijke rol serieus willen nemen. Het gemeenschappelijke streven naar vermelding op de lijst van immaterieel erfgoed kan daarbij verbindend werken, maar is eerder een middel dan een doel. Ideaal zou zijn dat er een vereniging wordt gevormd van erfgoeddragers, zowel ondernemers als bewoners, met een onafhankelijk bestuur. Op die manier kan voorkomen worden dat de belangen van de verschillende groepen door elkaar heen gaan lopen. Op termijn kan er vanuit zo'n vereniging wellicht ruimte zijn voor de aanstelling van een erfgoed-coördinator.

Interviews en gesprekken

Geschiedenis/ab bedankt de mensen die hebben meegewerkt aan dit rapport, de geïnterviewden:

Alice Fortes (Alliantie West-Kruiskade)
Guno Zwakke (Keti Koti, BIZ)
Fred Fitz James (KulturuShop)
Ruud Breteler (Gemeente Rotterdam)
Nicole van Dijk (Museum Rotterdam)
Marie Claire Dangerfield (Stadsarchief Rotterdam)

en degenen wie kort, telefonisch of per mail is gesproken: Arjan Chan (Wah Nam Hong), Adriaan Schaap (BIZ), Richard de Boer (Richard Shoes, BIZ), Natalie Dupon (Aktiegroep Oude Westen), Els Desmet (Belvédère Rotterdam), Hans Bours (Gemeente Rotterdam).

Literatuur

Ad Hereijgers (samenstelling en redactie), *West-Kruiskade: echt Rotterdam. Acht jaar met hoofd en hart werken aan de Kade: van no go naar must see*. Alliantie West-Kruiskade, 2017 (beperkte oplage).

College B&W, *Schatten van Rotterdam: visie op de collectie Rotterdam*, 2016.

Directeuren Rotterdamse kunstinstituten, *Cultuur draagt de stad in transitie - aanbod aan de inwoners van Rotterdam*, 2018.

Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, *Immaterieel erfgoed als proeftuin van een mondialiserende samenleving in Kennisagenda 2017-2020*, Arnhem 2017.

Ministerie van OCW, *Erfgoedbalans*, 2017.

Museum Rotterdam, *Echt Rotterdams Erfgoed, deel 1. 55 doorzetters, aanpakkers en verbinders*, Rotterdam, 2018.

RRKC, *De kracht van verbeelding*, 2017.

Annmarie Sour, *Metropool op een km2: West-Kruiskade. Gids voor kosmopolitische geluismomenten*, Alliantie West-Kruiskade, 2013.

Albert van der Zeijden, 'Super-diversity and the Changing Face of Intangible Cultural Heritage: the case of the West-Kruiskade, Rotterdam', in: *International Journal of Intangible Heritage*, vol. 12, 2017.

Albert van der Zeijden, 'Intangible heritage as dialogue and as contestation. West-Kruiskade, Rotterdam and the changing face of modern cultural memory', in: *Jahrbuch für Europäische Ethnologie*, 2017.

Albert van der Zeijden en Sophie Elpers, 'Immaterieel erfgoed en het museum in een tijd van superdiversiteit', in: *Volkskunde* 117 (2018) 67-75:
https://www.immaterieelerfgoed.nl/image/2018/5/3/zeijden_elpers_superdiversiteit_en_musea.pdf

Albert van der Zeijden, 'Superdiversity and the Challenge for ICH Safeguarding', in: *IHC courier of Asia and the Pacific*, volume 38, 2019.